

LEVEN IN BALI

Episoden uit het dagelijks leven van
vrouweN, meisjes en jongens in Zuid-Bali

2006-2009

H.I.R. Hinzler

Iets over de bevolking van Bali

- Iedereen die op Bali geboren is, of uit een familie komt van mensen op Bali geboren, noemt zich Balinees.
- De meeste Balinezen zijn hindoes. Hun hindoeïsme komt oorspronkelijk uit India. Zij denken en handelen conform de eisen van de stand en groep tot welke zij behoren.
- De groepen zijn hiërarchisch ingedeeld in 4 standen, waarbij er drie (de triwangsa) tegenover de 4e groep staan (anak jaba of sudra). Die laatste is weer verder onderverdeeld.
- Tot de 3 hoogste standen behoren de brahmanen, satria en wesia. De termen gaan terug op Indiase Sanskrit termen voor de indeling van de maatschappij aldaar in de 8e eeuw.
- Kenmerken: brahmanen leveren de hoogste priesters, pedanda en specialisten in offers bij rituelen; satria leverden de hoogste vorsten, waaronder de Dewa Agung in de provincie Klungkung; wesia waren oorspronkelijk generaals, legeraanvoerders, maar zijn in Bali gaan regeren in een aantal provincies, waaronder Tabanan, Badung, Mengwi, Jembrana, Karangasem en Buleleng.
- Traditioneel woonden (en wonen nog steeds) die standen en groepen in huizen of paleizen waarvan het uiterlijk kenmerkend is voor de stand. Brahmanen wonen in een griha, de satria en wesia in een paleis, dat puri of jro genoemd wordt. Zij mochten vroeger stenen muren en poorten om hun erven bouwen.
- Tot de 4e stand behoren beroepsgroepen, zoals smeden, opzichters, controleurs, maar ook mensen van de 3 hoogste standen, die 'gevallen' zijn, en in sommige regio's Chinezen, Buginezen, Sasaks van Lombok en mensen afkomstig van nog weer andere eilanden. Zij mochten vroeger geen stenen muren en poorten om hun erven bouwen en hadden ook – als ze hindoes waren – minder uitgebreide rituelen.

De wijk waarin je woont en rituelen

- **Ieder dorp en iedere stad is verdeeld in wijken (banjar). Meestal zijn dat er vier of vijf in een klein dorp.**
- **Overal staan tempels. Er zijn tempels waarin de stichter van het dorp- meestal een satria of wesia - wordt vereerd, waarin de hindoegoden die voor geboorte, leven en dood zorgen zetelen, waarin de godin die over de crematieplaats en het dode lichaam heerst wordt vereerd en waarin de god van de schepping wordt vereerd. Verder heeft iedere groep of clan zijn eigen tempel en heeft iedere familie een huistempel.**
- **Al die tempels hebben jaardagen, die volgens het inheemse Javaanse en Balinese wuku jaar van 210 dagen, 1x per jaar gevierd worden. De godgeworden stichter wordt vereerd maar ook aan de demonen, die de tegenhangers van de goden zijn, wordt aandacht besteed. Je weet niet wat een god is, als je de demonen niet kent; je weet niet wat goed is, als je slecht niet kent; je weet niet wat positief is, als je negatief niet kent. Twee tegengestelden hebben elkaar nodig. Zo ook mannen en vrouwen.**

Verder ondergaan de mensen rites de passage: afvallen van navelstreng, 1e haarknippen, 1e verjaardag waarbij baby met de voeten de grond mag raken, volgende verjaardagen, 1e menstruatie, tandenvijlen, huwelijk. Een aparte categorie vormen de doden- en zielenzorg rituelen.

Er zijn ook rituelen bij inwijdingen: priester en lekepriesterschap, lezen van lontars; offer specialist worden; musicus, danser worden en nog veel meer.

Iedereen wordt geacht deel te nemen aan rituelen. Iedereen handelt conform zijn of haar positie binnen de groep waartoe hij of zij hoort. Je wordt officieel lid van een wijk zodra je getrouwd bent. Je moet dan corvee diensten verrichten bij rituelen van tempels en mensen, ook als zij geen familie zijn, binnen jouw wijk. Als je niet komt opdagen moet je boete betalen. Als je niet kunt komen, kun je je bezigheden afkopen met geld.

Rol van vrouwen

- Vrouwen spelen een belangrijke rol in de gemeenschap. Zij hebben taken bij de rituelen, bij het maken van offers, zijn specialist ergens in, dansen, spelen in het theater en worden samen met hun man ingewijd als priester.
- De filosofie van het Balinese hindoeïsme is dat er overall een tweedeling in te zien is. De twee elementen vullen elkaar aan, ze kunnen niet zonder elkaar. Zo ook de rol van vrouwen en mannen. Beide groepen hebben specialismen en moeten samen tot een harmonisch geheel komen. Zo maken vrouwen bijvoorbeeld offers van rijst, zij koken rijst en maken uitjes schoon, terwijl mannen dieren slachten, ze in stukken hakken en roosteren. Vrouwen maken dan weer worstjes van het gehakte vlees.

Kleding en kledingvoorschriften

- Alleen bij rituelen en voor priesters zijn er kledingvoorschriften: wikkelrok (kamben of kain genoemd), bloes of jasje, lap die heupen bedekt. Mannen bedekken het hoofd met een hoofddoek. Vroeger droeg men geen bloesjes of jasjes, maar trok men de kain hoog op tot de oksels. Heupen moeten bedekt worden om eerbied te tonen jegens goden, vergoddelijkte voorouders, priesters en lieden van hoge stand. Als je een tempel binnen gaat, moet je altijd je heupen bedekken met een soort sjaal.

Vrouwen en werk

- Vrouwen hebben uiteenlopende beroepsbezigheden: landbouw, stenen sjouwen bij de bouw, winkelierster, verkopen op de markt, baan bij het lokale bestuur bijvoorbeeld woordvoerder van de gouverneur van de provincie, ambtenaar bij bank of post, vroedvrouw, arts, psychiater, apothekeres, landbouwkundig ingenieur, juriste, danseres, danslerares, onderwijzeres, docent, professor, priesteres, exorcist, offerspecialist.
- Het is heel normaal dat vrouwen werken en een eigen inkomen hebben.
- Opa en Oma en de hulp, of de vader of een familielid passen op de kinderen. Meestal zorgen vaders voor het brengen en halen van de kinderen naar en van school.
- Kinderen gaan al jong in-de-kost in een andere stad om een goede middelbare school te bezoeken.

Vrouw en huwelijk vrouw wordt man

- Als een vrouw van hoge stand trouwt, kan zij om erfenis, gronden en andere bezittingen binnen de familie te houden man (purusa) worden in het huwelijk. Zij moet dan de man, die “vrouw” wordt, onderhouden. De “man” moet dan bidden voor haar voorouders. Het gebeurt nog steeds, vooral als de ouders alleen meisjes kinderen hebben.
- Normaliter moet de vrouw, als zij trouwt, bidden voor de voorouders van haar man.

Sagung Putri uit het paleis in Krambitan was de 2e vrouw van I Gusti Ngurah Ketut Sangka, informant van Prof. C. Hooykaas. Zij was de man in dit huwelijk. De eerste vrouw was de vrouw in dit huwelijk. Sagung Putri werkte voor het Lontarproject van Prof. Hooykaas en heeft vele teksten overgetikt voor de Universiteitsbibliotheek in Leiden.

Dewa Ayu Padmi uit Sidemen is ook de man in haar huwelijk. Ze werkt voor het Lontarproject en is onderwijzeres Balisch op een school in Karangasem. Ze leest hier een tekst op een lontarpalmblad handschrift.

Vrouwen en kinderen

- Een gezin moet voor kinderen zorgen.
- Dat is belangrijk voor later: als de ouders dood zijn, moeten de kinderen voor de ziel van de ouders zorgen. Geen kind hebben, vooral geen zoon, is dus een ramp.
- Wie zit er op je lijkverbrandingstoren als je gecremeerd wordt? Geen kind? Geen zoon? Een ramp.
- Vroeger kreeg men ten minste 4 kinderen; na de gezinsplanning politiek van wijlen President Soeharto, 2 kinderen voldoende, wil men meestal maar 2 kinderen.
- Moderne ouders zeggen: meisjes en jongens zijn gelijk.
- Omdat, vooral bij de lagere standen, de meeste meisjes uit huis trouwen, werd vroeger het geven van een goede opleiding aan hen als dood kapitaal beschouwd. Nu is dat minder vaak het geval.
- Een ander oud idee was dat de kinderen voor de ouders zorgen en ze in huis nemen, als ze behoeftig worden. In de praktijk gebeurt dat niet zo vaak meer.

Vrouwen, werk

Dayu Biang, brahmaanse oma, offerspecialist in Krumbitan met 3e kleinkind, Zij verzorgt de offers in het paleis in Krumbitan. Daar verdient ze heel weinig mee. Af en toe reist ze met ons mee naar Ubud om kleinkinderen te zien. Ze hielp veel studenten uit Leiden bij onderzoek naar offers.

Sagung Mas, juriste en werkzaam als woordvoerder van de gouverneur van de provincie Tabanan; haar hobby is bloemen kweken. Ze heeft net nieuwe planten gekocht en is erg blij. Zij is getrouwd met een van de zonen uit het Paleis in Krambitan. 1 kind, Tu Sintia, een meisje

Twee vrouwen die bij ritueel bij het inwijden vaneen poort bij brahmanen in Krumbitan helpen. Veel kinderen, die niet goed opgeleid zijn omdat er geen geld was.

Zakenvrouw die winkel drijft bij de busterminal in Tabanan (foto P.Terwen).

1 kind, dat goed opgeleid moet worden

Sayu, schoonmaakster in het paleis in Krambitan (foto P. Terwen)
2 zoons, die op kosten van Leidse Stichting opgeleid worden.

- Dewa Ayu Padmi uit Sidemen, Drs. Oud Javaans en Balinees (en onderwijzeres), bij een workshop over het literaire oeuvre van een Balische vorst i.s.m. Opleiding TCZOA Leiden.
- 2 kinderen, zoon en dochter, die goede opleiding moeten krijgen.

Ibu Ferry (spreek uit Perri) , de vrouw van de goudsmid
In haar winkeltje op de markt in Krambitan; Pak Ferry komt uit Lumajang in Java. Veel Leidse studenten en onderzoekers kopen ringen en oorbellen bij haar. (foto P.Terwen)
2 kinderen, zoon en dochter; zoon helpt vader bij reparaties gouden sieraden en is popzanger.

- Schoonmaakster van de straat in Krambitan

Vrouw van overleden priester
(mangku) van heilig bos met
tempel in Krumbitan.

Ze is in de tachtig, maar is nog
steeds actief bij het
tempelfeest.

Haar 4 kinderen, 2 jongens 2
meisjes, hebben alleen
lagere school diploma's.

Moeder met haar eerste kind, Krambitan
De vrouw van de tempelpriester van het
heilige bos is haar overgrootmoeder (foto
P.Terwen)

Trotse moeders en oma met babies op bezoek bij een ritueel in Krumbitan

Twee zusjes in adat kleding bij
dodenritueel van hun oom, zoon van
Sagung Putu Alit de offermaakster, in
Krambitan

Drie vriendinnen, de middelste, Tu Sintia, heeft net haar verjaardags ritueel gehad, Tabanan. Ze gaan straks pizza eten. Het oudere meisje, rechts, past vaak op Tu Sintia als de ouders nog niet thuis zijn van hun werk.

Sagung Oka uit het paleis in Krambitan heeft net het ritueel ter gelegenheid van haar 1e menstruatie ondergaan. Zij krijgt cadeautjes van haar vriendinnen.

Paviljoen waarin overleden vrouw, zie foto, ligt opgebaard totdat zij gecremeerd wordt

Twee weduwes van dezelfde man. De linker vrouw, Sagung Putri, houdt een offer vast dat de ziel van de overledene voorstelt. Hun man, een wesia uit Krumbitan, overleed In 1991. Hij was de informant van o.a. Prof. Hooykaas en werkte voor het Lontarproject. Beide vrouwen hadden resp. 7 en 2 zoons, die allemaal een universitaire opleiding hebbe

Vrouwen in hun beroepen

landbouw

Vrouw in Jatilewih, waar nog traditionele rijst op traditionele wijze gesneden wordt met een rijstmesje. Ze biedt bosjes rijst te koop aan. Zo'n bosje, opgehangen in je auto, brengt je Geluk.

- Rijstbundel te drogen leggen op dak, Jatilewih

Keramiekfabriekjes in Pejaten

- Dakpannen worden van oudsher gemaakt in een mal. Een nieuwigheid is de dakpan-pers. Nieuw is het om bloempotten en beeldjes waarin een waxinelichtje kan te maken. Alleen in het dorp Pejaten in de provincie Tabanan is goede, rode klei voor keramiek. Er zijn veel familie bedrijfjes. De vrouwen maken de voorwerpen en de mannen zorgen voor de brandstof, kokosnootschillen, maken het vuur en bakken de voorwerpen. De vrouwen zijn verkoopsters in de huiswinkeltjes.

- Dakpannen maken

Het persen van een dakpan

- Gaten maken in sierstukken voor op het dak

- Bloempotten maken

De vrouw maakt een beeldje van klei,
waarin een waxinelichtje kan branden.
(foto P.Terwen)

Oven, bediend door een man; jongetjes willen altijd graag meehelpen

weven

- Volgens de traditie hoorde een vrouw te weven. Dat gebeurt nog wel in afgelegen dorpen. In toeristenstreken weven vrouwen ikat weefsels voor de mode ontwerpers, die kleding maken voor moderne Aziatische en niet-Aziatische vrouwen.
- Voor de winkel van Nogo in Sanur is een weeftoestel opgesteld, waaraan een vrouw werkt, zodat voorbijgangers kunnen zien hoe zij dat doet.

zangeres

- Vrouwen zingen bij rituelen. De liederen worden genomen uit de Wargasari cyclus en gaan over een nimf die uit de hemel afdaalt voor een bepaald doel op aarde. Een stuk tekst wordt gekozen dat aansluit bij de aard van de ceremonie. Sommige vrouwen zingen uit het hoofd, andere hebben een boekje met teksten.
- Er zijn ook zangeressen die krontjong liederen zingen – ja er zijn Balinezen die krontjong muziek hebben gecomponeerd – en tegenwoordig zijn er ook veel popzangeressen en zangers. Er zijn cassettebandjes, CDs en karaoke VCDs te koop met hun songs. Sommige zangeressen en zangers dragen adat kleding, andere moderne kleren

Zangeressen bij een tempelceremonie in het paleis in Krambitan

Wargasari zangeressen bij huwelijks
ceremonie in Krambitan

Tu Mas als krontjong zangeres
bij de moderne receptie van een huwelijk
in het Paleis in Krumbitan

Popzangeressen en danseres, na afloop van de Cak5000 in Tanah Lot

Agus uit Panarukan tijdens een popconcert in dat dorp (foto P..Terwen)

In de pop bandjes spelen altijd jongens.
Deze foto's zijn genomen tijdens een concert
In Panarukan. De jongens komen uit
Krambitan. (foto P. Terwen)

danseressen

- Er zijn beroepsdanseressen (joged) die met een orkestje bestaande uit ronde bamboe buizen (bungbung) dansen na afloop van een huwelijksceremonie; zij nodigen dan een man uit het publiek uit om mee te dansen. Het is de bedoeling dat de man het publiek aan het lachen maakt met gekke of geestige bewegingen; tegenwoordig dansen de meisjes erg sexy, alsof ze naar paaldansen in (het slechte) Kuta gekeken hebben. Een mannelijk lid van de groep houdt wel toezicht dat er niets met de meisjes gebeurt.
- Op het conservatorium in Denpasar kun je traditionele en moderne dans studeren. In paleizen en in sommige hotels geven beroemde, oudere, danseressen les aan jonge meisjes. In Tanjung Sari, een van de oudere hotels in Sanur, dat opgericht was door Wia WawuRuntu, wordt nog steeds op zondag les gegeven.
- Bij de traditionele manier van les geven gaat de lerares of leraar achter de leerling staan en rukt en duwt aan hoofd, armen en schouders van de leerling om deze de goede houding te laten voelen.
- Vrouwen en mannen geven les; vrouwen dansen soms mannendansen, mannen kunnen vrouwendansen uitvoeren, afhankelijk van hun postuur.

Dansles op zondag in Hotel Tanjung Sari in Sanur

Joged na een huwelijk of feest van een koperatie

Na het huwelijk van de zoon van Wisnu in Krambitan

Na het feest van de kooperatie in Krambitan

Conservatorium leerlingen verdienen bij met dansen in een restaurant in Sanur

Dans bij tempeljaardag

- Jonge, nog niet menstruerende meisjes dansen in een rij, de rejang dans bij een tempeljaardag. Vroeger gebeurde dat in “oude dorpen”, nu wordt het overal gedaan.
- Oudere vrouwen in menopauze dansen met een offer of wierook om het beeldje waar godheid in nederdaalt dat terugkomt van een rituele wassing naar de tempel te begeleiden. Vaak is onder hen de vrouw van de pemangku, de tempelverzorger.
- De mannen dansen ook terwijl zij een test met wierook of een fles met een alcoholische drank voor de demonen vast houden.
- Zowel de oudere vrouwen als de mannen raken in een soort trance, ze worden bezield (tedun) door de godheid.
- De andere vrouwen komen in lange rijen, gekleed in zelfde kains en bloesjes, als afgevaardigden van de wijken van het dorp dansend met of zonder offers aan.
- De vrouwen betalen elke maand een klein bedrag aan de penningmeester van hun wijk zodat voor het feest allemaal dezelfde, nieuwe, kains en bloesjes volgens de laatste mode kunnen aanschaffen.

Rejang tijdens herdenking Puputan Badung in Denpasar in 2006

Rejang danseresjes in Pura Intaran in Pejeng tijdens tempelfeest

Tempeljaardag in Banjar Baturiti, Krumbitan; vrouwen met canang offer

Bezield door de goden

- Een lange stoet mensen loopt heen en terug naar de badplaats onder begeleiding van muziek. Veel mensen krijgen een soort bewustzijnsvernauwing en raken bezield (tedun) door de godheid.
- Vooral de mangku's en hun vrouwen en sommige oudere vrouwen die wijwaters, belangrijke offers of een speeltje van de godheid dragen raken bezield. Je kunt het aan hun ogen en hun bewegingen zien.

Op het strand bij Bulung Daya tijdens het tempelfeest

De mangku istri, weduwe van de vorige pamangku van het tempeltje bij het heilige bos in Krambitan.

Sagung Putu Alit danst in trance. Ze houdt het rijzweepje van de godheid vast. Jaardag van de Pura Bale Gong in Krambitan. De godheid in de tempel is een van haar voorouders, die het dorp gesticht hebben rond 1740.

wijwater

- Bij een ceremonie hoort wijwater. Dat wordt in een pot of zilveren vat gemaakt door een priester. Bij de hogere standen is dat een brahmaanse pedanda. Vervolgens wordt het wijwater verdund met gewoon water en verspreid in kleinere potjes of vaatjes.
- Men sprenkelt het over iets wat gereinigd moet worden en geeft het aan elkaar. Eerst 3x een beetje drinken, dan 3x zelf sprenkelen over je hoofd.
- Als sprenkelaar wordt een bloemblaadje, een blad of een van lontarpalmblad gevlochten lotusbloem, of bundel, lis, gebruikt

Vrouwen dragen zilveren en gouden wijwatervaten tijdens jaardag van tempel in Bulung Daya

2 schoonzussen sprenkelen wijwater bij een jaardag van de huistempel in Krambitan .
De linker vrouw houdt een bloemblaadje vast, de rechter een lis.

Vrouw sprenkelt wijwater uit een aardewerken potje met een vlechtsel van palmblad dat een lotus moet voorstellen

Tu Mir geeft wijwater aan haar man. Het hoort bij een offer ter afsluiting van de periode van onreinheid van de familie na de crematie van een neef. Mensen van hoge stand zijn langer onrein na een sterfgeval dan mensen van lage stand.

Mangku istri geeft wijwater aan Hedi Hinzler bij Yeh Pulu

huwelijk

- Bij een adellijke familie is het mooiste huwelijk dat met de dochter van de broer van je vader. Bloed, gronden en goederen moeten binnen de familie blijven.
- Brahmanen moeten ook binnen hun groep trouwen.
- Vroeger kon een hogere man wel met een lagere vrouw trouwen, maar het omgekeerde was onmogelijk. Nu gebeurt dat wel. De 'hogere' vrouw verliest haar kaste.
- Het "omkeer" huwelijk vindt nog steeds plaats bij mensen van hoge kaste. De vrouw wordt man en de man wordt vrouw in zo'n verbinding. De vrouw is dan kostwinner.
- Het aankleden van bruid en bruidegom is een vak. Tegenwoordig wordt het veel gedaan door specialisten, die een bedrijfje hebben in kleding en hoofdtooi verhuur en voor de make-up zorgen. De eigenaars van zo'n bedrijf zijn meestal vrouwen.

Het aankleden van de bruid; ze is heel erg misselijk omdat ze al een tijdje zwanger is.

Aankleden van de bruidegom

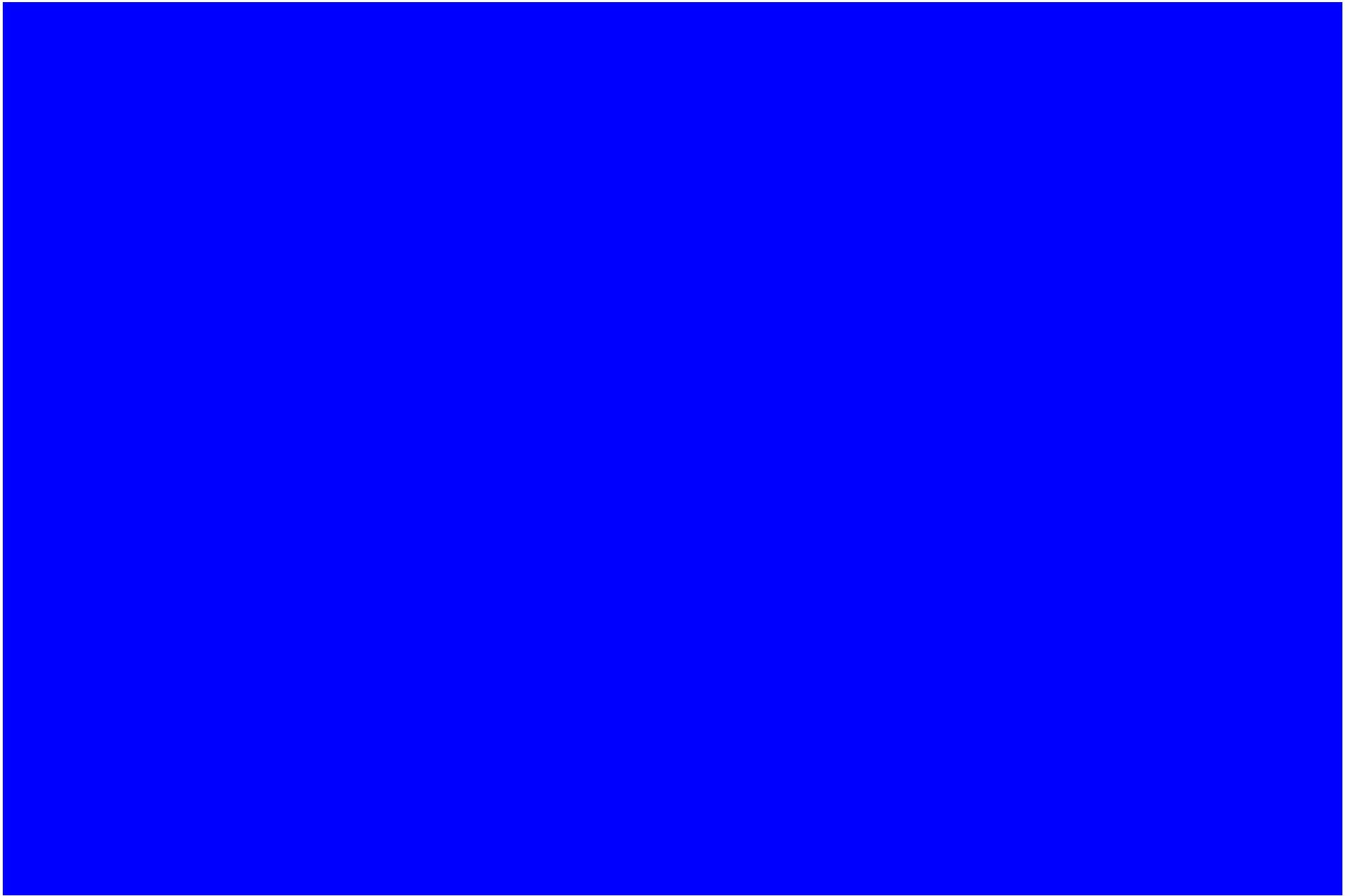
Bruid en bruidegom krijgen
wijwater

De bruid trouwt in bij de familie van de ma.; Zij wordt voorgesteld aan de voorouders, daarna bidt zij samen met de bruidegom voor zijn voorouders, die nu ook de hare worden

Muziek en theater travestie

- Bij ceremonies horen muziek en theater. Elke wijk moet musici leveren om te spelen op de diverse ensembles van de tempels bij ceremonies van de tempel, van mensen en bij dodenritueel. Muziekinstrumenten werden vroeger alleen bespeeld door mannen; tegenwoordig hebben veel tempels ook een damesorkestje. Dat mag niet in het sanctum spelen, maar wel in de voorhof of op het voorplein.
- Vrouwen worden niet buitengesloten van musiceren omdat zij vrouw zijn, maar omdat het verboden is, wanneer men onrein is, het sanctum van een tempel te betreden. Men is onrein wanneer men menstrueert, zwanger is of wanneer een familielid is overleden.
- In Zuid-Bali is het hoogtepunt van een tempeljaardag de Calon Arang theateropvoering. Het verhaal komt oorspronkelijk uit Oost Java. Een weduwe, rangda, wordt boos als de koning haar dochter, die hij wilde trouwen, terug stuurt, omdat hij ontdekt dat zijn a.s. schoonmoeder zwarte magie bedrijft. De weduwe, een leerlinge van de godin van het dode lichaam en de crematieplaats Durga, in haar transcendente staat van woede wordt altijd gespeeld door een man in vrouwenkleren. Haar bediendes zijn ook mannen in vrouwenkleren. Een knappe prins, die volgens het Balinese schoonheidsideaal klein, tenger, slank en verfijnd moet zijn, wordt meestal gespeeld door een vrouw.
- Een variant op het Calon Arang verhaal is de Sudamala. Een prins wordt door zijn moeder geofferd aan de godin Durga, maar op het laatste moment wordt hij niet gedood door haar. Het feit dat de moeder haar zoon wilde opofferen voor een goed doel was voldoende voor een beproeving.

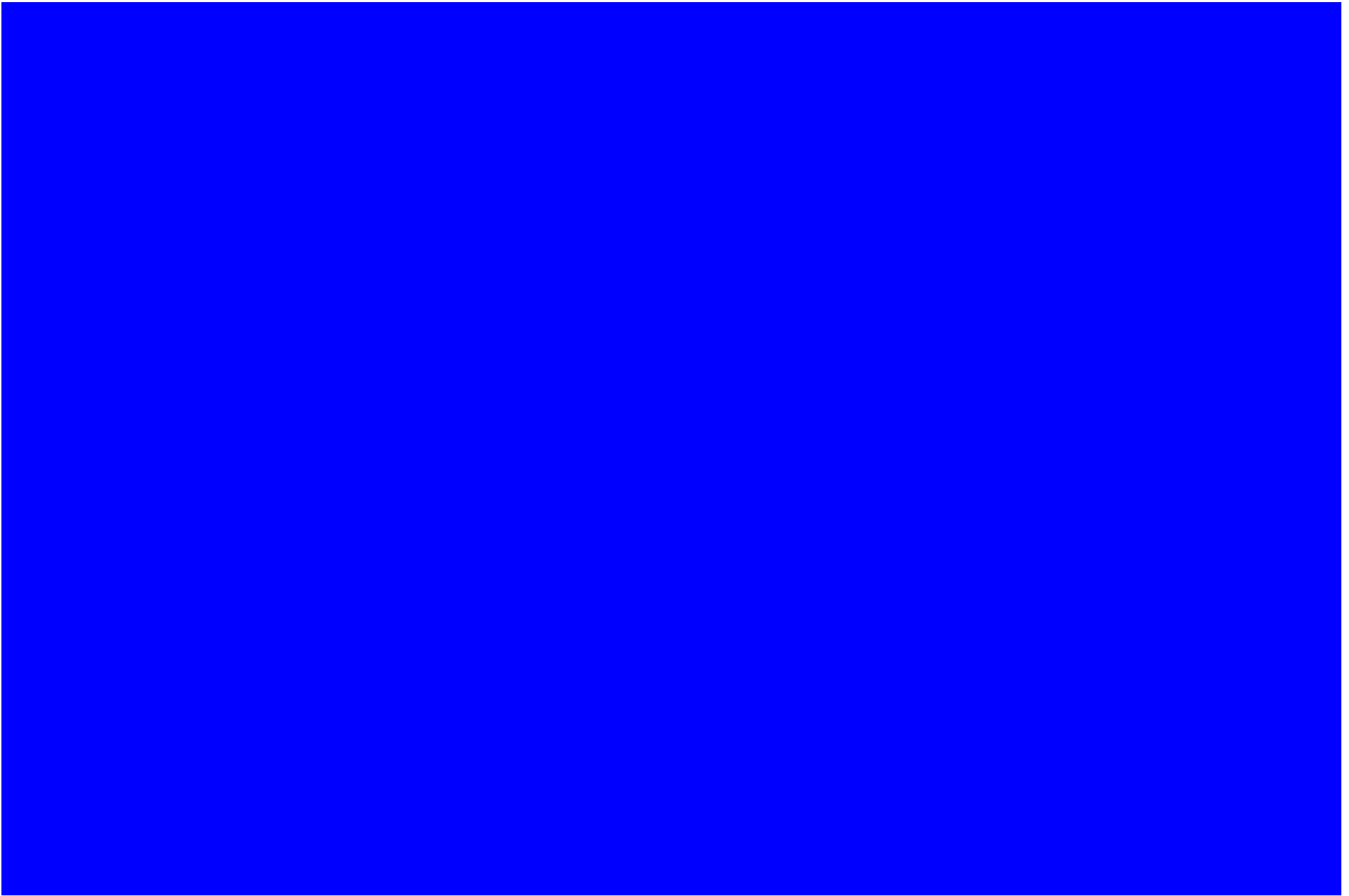

Damesorkest spelend in voorhof van Pura Dalem Intaran in Pejeng tijdens tempelfeest

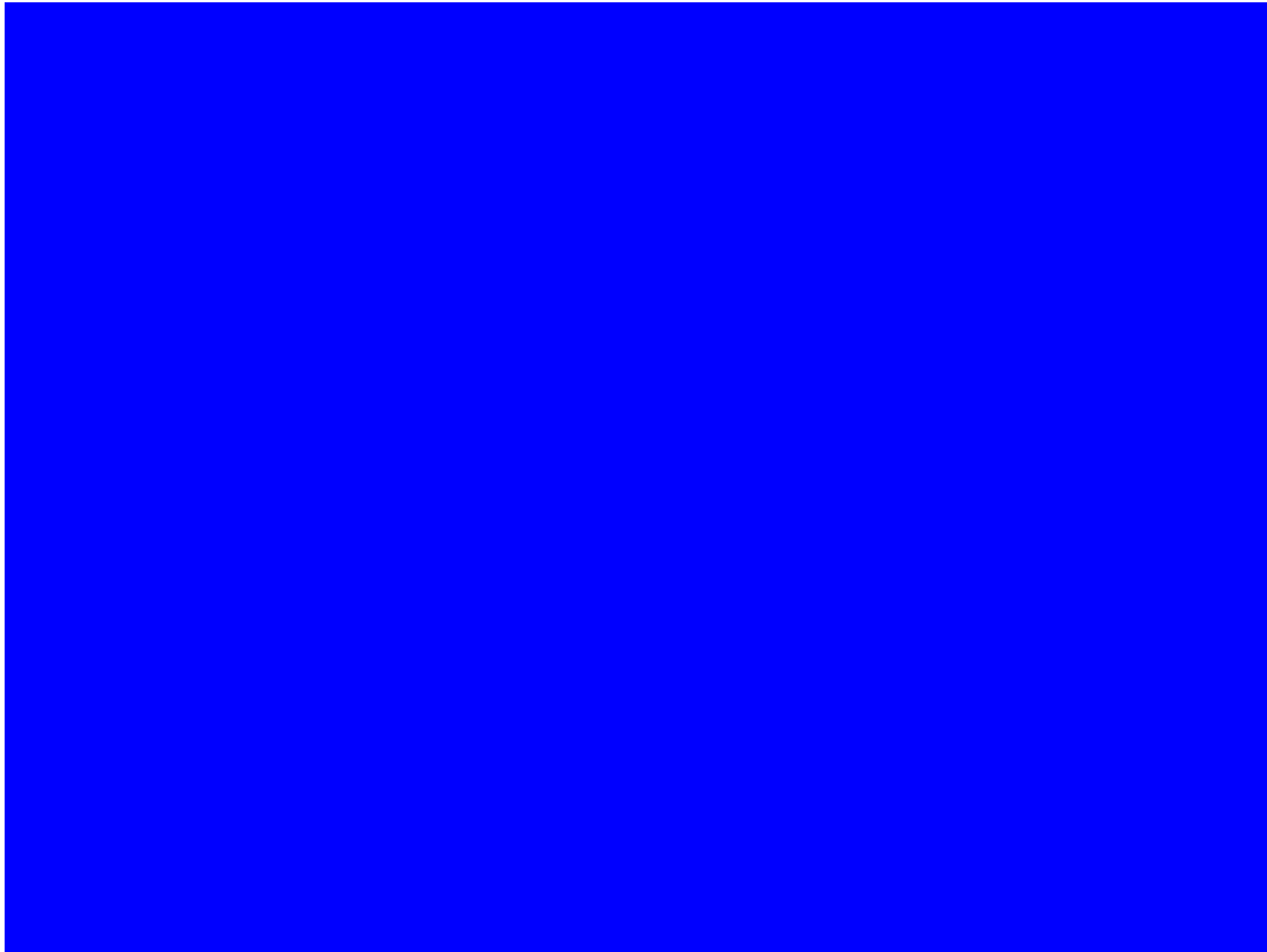
Gemengd orkest bij viering Puputan Badung in Denpasar, 2006

Meisjes en jongens drumband, parade Onafhankelijkheidsdag, Tabanan (foto P.Terwen)

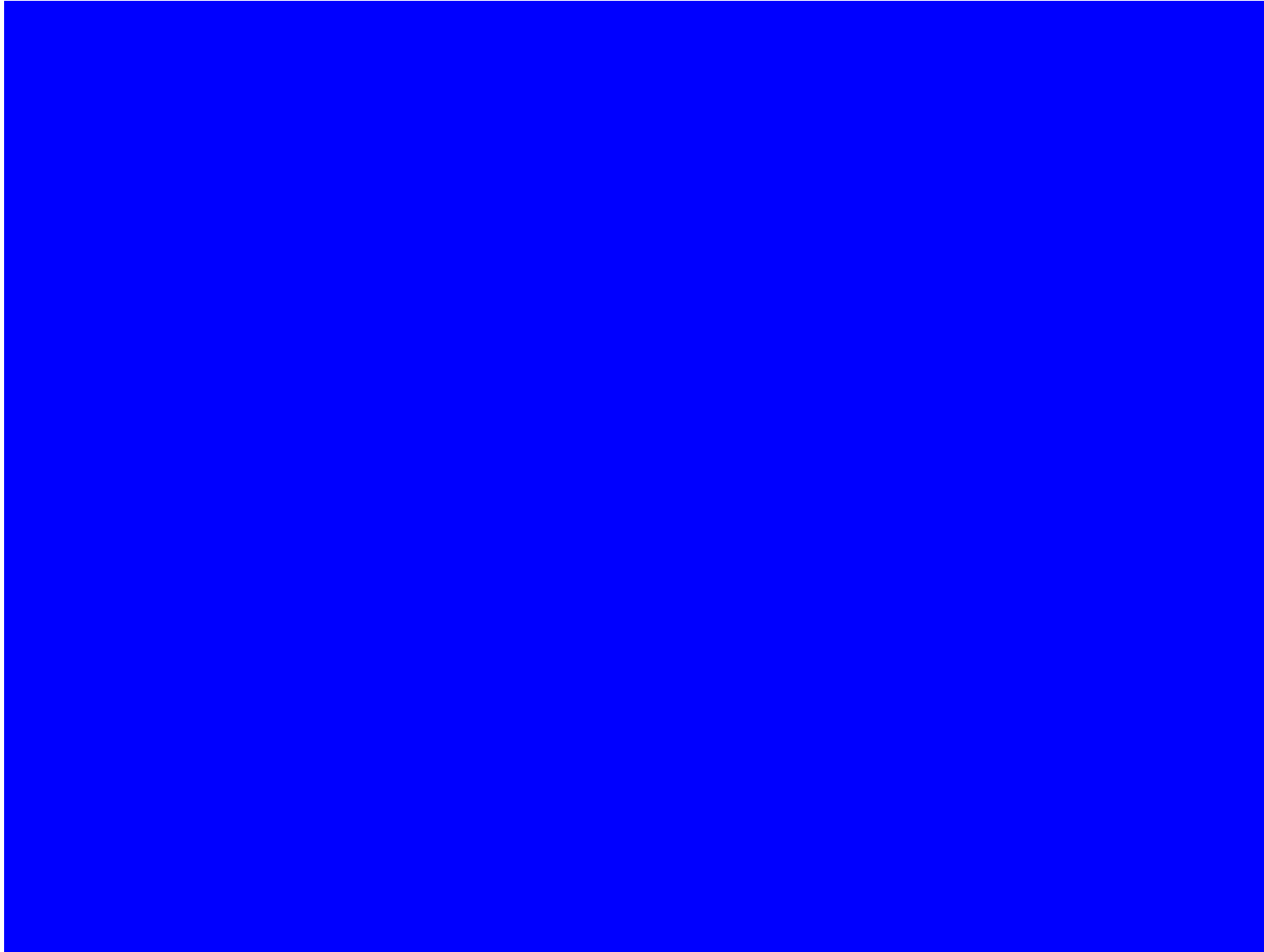
travestie

De ene "vrouw", rechts, helpt de andere met aankleden; Calon Arang voorstelling
Pura Bale Gong, Krambitan

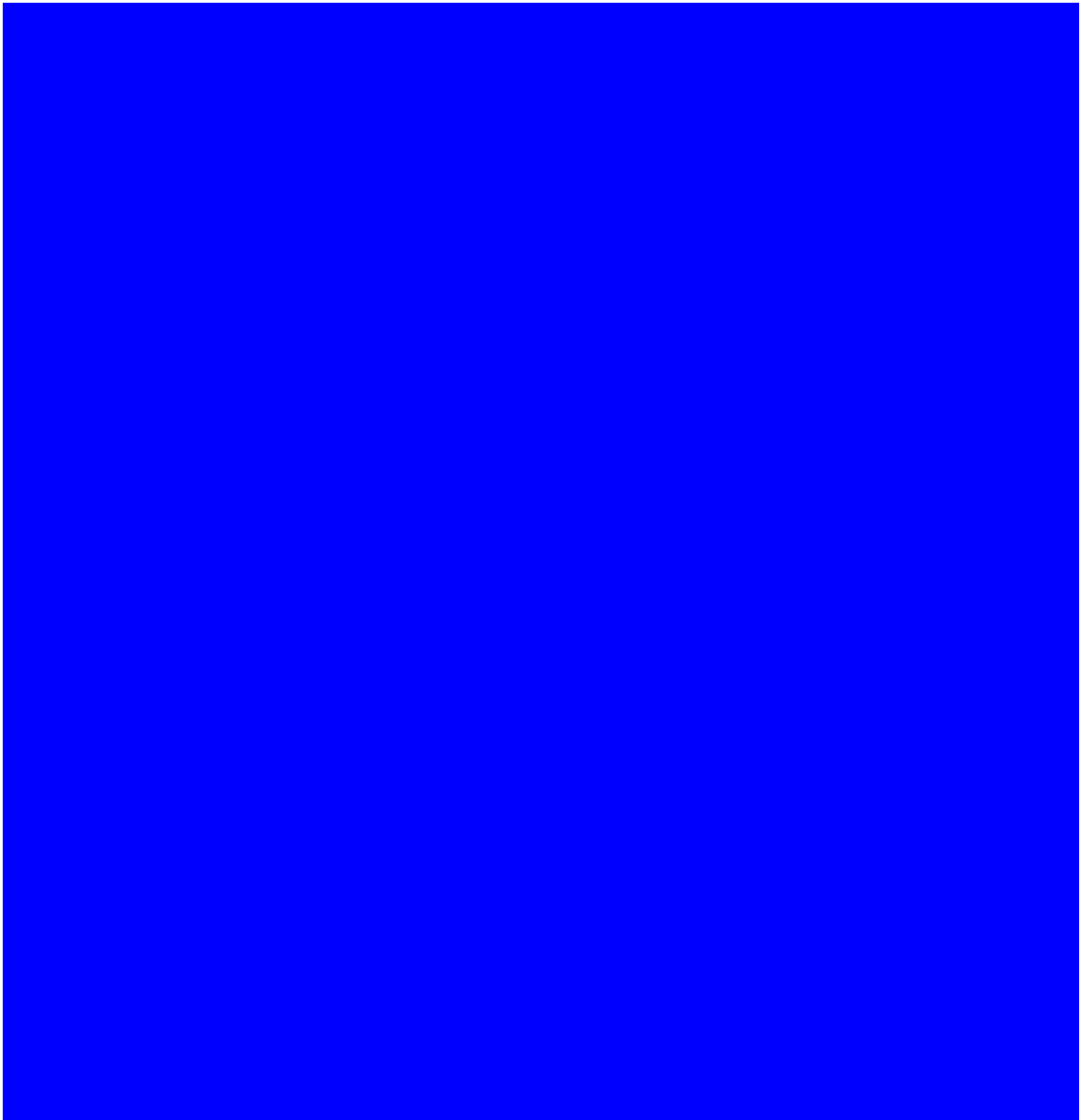
Man in vrouwenrol zit te wachten tot
hij op moet komen.
Calon Arang voorstelling bij jaardag
Pura Bale Gong, Krambitan

man in vrouwenrol, de bediende van de weduwe zit te wachten tot hij op moet komen.
Calon Arang voorstelling Pura Bale Gong in Krumbitan

De prins, gespeeld door een vrouw, en de Boze Vrouw, gespeeld door een man, Toeristenvoorstelling in Pura Dalem in Ubud.

Mooie jongen als vrouw
verkleed bij Oud-en-Nieuw
viering Kantor Bupati in
Tabanan in 2006.

priesteressen

- Man en vrouw ondergaan samen het inwijdings ritueel om priester te worden.
- Brahmaanse priesters, pedanda, zijn de hoogsten in rang; hun vrouwen worden pedanda istri (=vrouw) genoemd. Als de man nog leeft, helpt zij hem, als hij dood is kan zij zelfstandig officieren en wijwater maken.
- Iemand die voor een tempel zorgt en kleine rituelen verricht heet een (pa)mangku. Man en vrouw worden beiden ingewijd en hebben een eigen functie.
- Bij Pasek, Sengguhu, Pande (secten of beroepsgroepen bij de 4e kaste) zijn ook priesters (Sri Mpu, Mpu Pande). Zij worden samen met hun vrouw ingewijd.
- Een poppenspeler, dalang, ondergaat ook een inwijdingsritueel, samen met zijn vrouw, zodat hij na afloop van de voorstelling wijwater kan maken. Als de man overlijdt, kan de vrouw voortgaan met wijwater maken.

